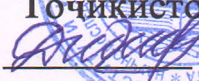

«Тасдиқ мекунам»
Директори Институти илмию
таҳқиқотии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, профессор
 Одинаев Р.Н.
«14» _____ 2025

ХУЛОСАИ ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Диссертатсияи «Синтез ва модификатсияи кислотаҳои холан бо эфирҳои аминокислотаҳо» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ дар озмоишгоҳи «Химияи глитсерин»-и ба номи узви вобастаи АМИТ д.и.х., профессор Б.Ҳ. Кимсанов, Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мутобик ба лоиҳаҳои фармоишии буҷети Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи мавзӯҳои зерин: «Ҳосилаҳои γ-аминокислотаи рағғанӣ дар асоси эпихлоргидрин ва α-монохлоргидрин глитсерин: синтез, хосият ва истифодабарии он» (рақами ба қайдгирии давлатиаш 0119ТҶ01002), "Экстраксия ва таҳқиқи маводи растанигӣ» (рақами ба қайдгирии давлатиаш 0116ТҶ 00741) иҷро карда шудааст.

Олимова Шафоат Эргашбоевна соли 2019 факултети химияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айниро аз рӯйи ихтисоси «Химия-биология» хатм кардааст ва аз соли 2020 то ҳол унвонҷӯи озмоишгоҳи «Химияи глитсерин»-и ба номи д.и.х., профессор Б.Ҳ. Кимсанови Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад.

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои химия, мудири кафедраи ташҳиси клиникии озмоишгоҳи ДДТТ ба номи Абуали ибни Сино Самандарзода Насрулло Юсуф.

Мавзӯи диссертатсия дар ҷаласаи озмоишгоҳи «Химияи глитсерин»-и ба номи узви вобастаи АМИТ д.и.х., профессор Б.Ҳ.

Тоҷикистон санаи 18 октябри соли 2020, таҳти № 10, тасдиқ шуда ва дар шурои олимони Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон рӯзи 20 декабри соли 2020, қарори № 12 тасдиқ гардидааст. Имтиҳони номзадӣ аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-химияи органикӣ санаи 24.09.2024. №11 супоридааст.

Аз муҳокимаи диссертатсия чунин натиҷагирӣ карда шуд:

Дар натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидашудаи Олимова Шафоат Эргашбоевна аввалин бор ҳосил намудани эфирҳои мураккаби кислотаи холан, ва дар асоси ин эфирҳои мураккаби он ҳосил намудани пайвастаҳои кислотаи холан, пайваст намудани кислотаҳои холан бо ҳосилаҳои аминокислотагӣ нишон дода шудааст. Аввалин маротиба усулҳои самараноки синтез ва ҷустуҷӯи роҳҳои истифодаи амалии ҳосилаҳои полифункционалии синтезшудаи стероидҳо дар асоси аминокислотаҳо ва эфирҳои онҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Хулосаҳои дар қори мазкур бароварда шуда ва дақиқии натиҷаҳои бадастомада тавассути коркарди омӯрӣ бо истифодаи барномаҳои гуногуни компютерӣ асоснок карда шудааст. Худи рисолаи номзоди таҳқиқоти илмиро фаро гирифта, комил мебошад.

Рисолаи номзоди «**Синтез ва модификатсияи кислотаҳои холан бо эфирҳои аминокислотаҳо**» қори илмӣ-таҳқиқотии ҳаҷман калон ва комил буда аз ҳар нигоҳ мувофиқ ва ҷавобгӯ ба ихтисоси «02.00.03-Химияи органикӣ» ҳисобида шуда, барои дифо пешниҳод карда шавад.

Мақсади таҳқиқот: Синтез ва модификасияи кислотаҳои холан бо эфирҳои аминокислотаҳои алифатӣ, ароматӣ ва омӯхтани хосиятҳои фармакологии пайвастаҳои ҳосилшуда барои муайян кардани фаъолияти биологии онҳо.

Вазифаҳои таҳқиқот.

Барои анҷом додани кори диссертатсионӣ мазкур мо чунин вазифаҳоро мавриди омӯзиш қарор додем:

- механизми реаксияи ҳосилшавии кислотаҳои холан ҳамчун моддаҳои аввала аз объектҳои биологӣ;
- механизми ҳосилшавии намакҳои натрийии кислотаи холан;
- механизми реаксияи пайвастшавии кислотаи холан бо 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ол;
- механизми реаксияи пайвастшавии кислотаи холан бо 2-хлорметилоксиран;
- тавассути усулҳои муосир муайянкунии таркиби моддаҳои синтез намуда ва омӯзиши хосиятҳои фаъоли биологӣ онҳо дар муқоиса бо компонентҳои аз растанӣҳо ҷудокарда;
- омӯзиши хосиятҳои гепатопротектории пайвастаҳои синтезшуда бо маводи растанӣ;
- синтези пайвастаҳои кислотаҳои холан бо ҳосилаҳои аминокислотаҳои ароматӣ, ҳосилаҳои 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ол, 2-хлорметилоксиран, ки дар молекулашон эфирҳои этилӣ доранд ва омӯзиши хосиятҳои биологӣ онҳо.

Объектҳои таҳқиқот: кислотаҳои холан, эфирҳои мураккаби кислотаи холан, 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ол, 2-хлорметилоксиран.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Синтези кислотаҳои холан, намакҳои натрийии кислотаи холан, 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ол, 2-хлорметилоксиран омӯзиши натиҷаҳои физико-химиявӣ моддаҳои синтезшуда, бо мақсади дарёфт намудани пайвастаҳои нав барои ба даст овардани маводҳои табобатӣ.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

- Рафтори эфирҳои 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ол, 2-хлорметилоксиран тавассути реаксияи ҷойивазкунии нуклеофили омӯхта шудааст.

- Синтези пайвастагиҳои нави 2-амино-1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ола, 2-хлорметилоксиран кислотаҳои холан, тавассути реаксияи ҷойивазкунии нуклеофилӣ бо баромади баланд гузаронида шудааст.

- Таркиб ва сохти пайвастаҳои синтезшуда ҳамчун реагентҳои органикӣ омукта шуд.

- Заҳрноки шадиди моддаҳои синтезшуда дар муқоиса бо компанетҳои аз растаниги ҷудо карда шуда муайян гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ ва илмӣ амалии таҳқиқот: як қатор кислотаи холан кислотаи дезоксихолан, кислотаи хенодезоксихолан, кислотаи литохолан, кислотаи урсодезоксихолан, кислотаи дегидрохолан дар таҳқиқоти мазкур ҳамчун намуна барои синтези ҳосилаҳои нави 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ола, 2-хлорметилоксиранистифода шудаанд.

Ҳосилаҳои кислотаҳои холан бо 1,3-этилтриптофалопропан-2-ола, 2-метилоксиран ҳосил мешаванд, заҳрнокии паст ва нисбат штамҳои саҳрои ҳосияти баланди зиддимикробӣ дошта дар муқовимат бо стафилококҳо, нокардияҳо, пастереллаҳо, коринебактерияҳо дошта, фаъолнокии васеи зиддимикробӣ нишон медиҳанд.

Натиҷаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда:

- усулҳои ба даст овардани кислотаҳои холан ҳамчун моддаи аввал аз объектҳои биологӣ дар пайвастшавии бо аминокислотаҳои ароматӣ истифода гашт;

- омӯзиши безарарии 1-хлор-3-этилтриптофалопропан-2-ола, 2-хлорметилоксиран-3 α ,7 β -дигидрокси, 1-хлор-2-оксипропил-метокситриптофандигидроксихолан таъин шуд;

- 32 номгӯи нави пайвастаҳои органикӣ бори аввал синтез карда шуд.

- дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ пайвастаҳои мазкур дар штамҳои саҳрои ҷудо карда шуда фаъолияти зиёди зиддифунатӣ доштагиашон исбот гашт.

- заҳрнокии пайвастагиҳои синтезнамуда муайян карда шуда дохилшавии онҳо ба ғуруҳи 4-уми ҷадвали Сносский таъмин гардид.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо: маълумотҳои бадастомада бо усулҳои замонавии физикӣ-химиявии таҳқиқот, коркарди статикӣ натиҷаҳо таъмин ва асоснок карда шуд. Ҳангоми гузаронидани таҳқиқотҳо 40 номгӯи пайвастаҳо ҳосил шудаанд, ки 32-тои онҳоро моддаҳои нав синтезшударо ташкил медиҳанд. Тозагии моддаҳо бо усули хроматографияи маҳинқабат ва дар асбоби хроматографияи «Хром-5» (истехсоли Чехия) санчида шуданд. Микдори карбон, водород, оксиген ва нитроген дар асбоби «vario» Micro cube муайян карда шудааст. Хлор бо усули ғудохта муайян гашт. Спектрҳои СИ-и пайвастаҳои синтезкардашуда дар соҳаҳои $400-4000\text{ см}^{-1}$ дар асбоби «Specord IR-75» ва спектрометрии «Shimadzu» ба намуди суспензия дар вазелин ва ҳаб (таблетка) бо KBr омӯхта шуданд. Таркиб ва сохти пайвастаҳои синтезкардашуда бо спектрҳои масс., (дар асбоби [www. Chromatec. ru](http://www.Chromatec.ru) 5000. 2) ва РМЯ (дар асбоби «Bruker- 500 Мгс, маҳлул дар ампулаи 50 мм, ампулҳои Norell-508-UP ва Norell-S-5-500») тасдиқ карда шуданд. Таҳлили биохимиявиро дар дастгоҳи Stat-KXx1904, Biohem, анализатори гематологии micros-20+, хроматографияи навъи «Хром-5», ки бо детектори шўълагӣ-ионизатсионӣ мучахҳаз аст, гузаронида шуд.

Таъйид (апробатсия)-и диссертатсия. Маводи кори диссертатсионӣ дар як қатор конгрессҳо, симпозиумҳои дараҷаҳои ғуногун маъруза ва муҳокима карда шудааст. Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи “Заминаҳои рушд ва дурнамои илми химия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, бахшида ба 60-солагии факултети химияи ДМТ ва ғиромидошти хотираи д.и.х., профессор Академики АИ ҶТ Нӯъмонов Ишонқул Усмонович (12-14 сентябри соли 2020). Душанбе-2020; маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои муосири химия, татбиқ ва дурнамои онҳо», бахшида ба 60-солагии кафедраи химияи органикӣ ва ғиромидошти хотираи д.и.х., профессор Холиков Ширинбек Холиқович (14-15 майи соли 2021). Душанбе-2021 ва Душанбе-2020; маводи конференсияи III байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Рушди илми

химия ва соҳаҳои истифодабарии он», бахшида ба 80-солагии гиромидошти хотираи д.и.х, узви вобастаи АМИТ, профессор Кимсанов Бӯри Ҳақимович (10 ноябри соли 2021), маводи конференсияи илмӣ-амалии (70-солагии) «Тибби муосир: Анъанаҳо ва иноватсия. ДДТТ ба номи Абуали ибни Сино. Мав. кон. ҷум-и илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ИИТ ДМТ бахшида ба “Солҳои рушди саноат (солҳои 2022-2026)” ва “Бузургдошти Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ” 2022, 90-солагии Институти химияи органикӣ ба номи Зеленский Н.Д ва 10-умин конфронси олмони ҷавони Россия 29-31 майи соли 2023, Материалы годичной (72-ой) научно-практической конференции «Новые горизонты в медицинской науке, образовании и практике» с международным участием, посвященной 85-летию ГОУ «ТГМУ им. Абуали ибни Сино». Душанбе- 2024, VI-конфронси Умумироссиягии дар риштаи химияи органикӣ, бахшида ба 300-солагии АИ Россия-23-27 сентябри 2024 ҷоп шудааст.

Саҳми шахсии муҳаққиқ. Таҳқиқот, дарёфт, таҳлил ва ҷамъбасти маълумоти илмӣ оид ба экспериментҳои химиявӣ, биологӣ ва биохимиявӣ, ҷудокунии хроматографии омехтаи реаксионӣ, ҷудокунии ва тоза кардани маҳсулоти нави синтезшуда ва аз растаниҳо ҳосилнамударо иҷро намудааст. Сохти моддаҳои бадастовардаро, тавассути усулҳои таҳлили физикию-химиявӣ муайян кард. Синтези ҳосилаҳои кислотаи холанро бо мақсади ҳосил намудани пайвастаҳои дорои ҳосиятҳои беҳтари биологӣ иҷро кардааст. Сохти моддаҳои ҳосилшударо бо ёрии усулҳои физикию-химиявӣ таҳлил ва муайян карда, натиҷаҳои бадастомадаро коркард ва шарҳ додааст, натиҷаи таҳқиқро дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ амалӣ намуда оид ба тайёр кардани нашрияҳо корҳои зиёдеро ба анҷом расонидааст.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

Рӯйхати мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои илмӣ ба тавсияи Комиссияи Олии

Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез ва омӯзиши сохтори кислотаи холан бо 2-хлорметилоксиран // Ш.Э. Олимова //Илм ва фановари.-ДМТ. 2023 №1. С.201-206

[2- М]. Олимова, Ш.Э. Синтез ва омӯзиши сохтори кислотаи холан бо эфирҳои аминокислотаҳои аромати // Ш.Э. Олимова, Н.Ю, Самандарзода // Вестник-ДДД. 2024 №3(29). С.84-92

[3-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез ва модификасияи стероидҳо бо аминокислотаҳои аромати// Ш.Э. Олимова, Н.Ю. Самандарзода, Ж.А.Олифтаева, С.И. Раҷабзода //Вестник-ДДХ. 2024 №3. С. 224-229.

Нахустпатент:

[4-М]. Олимова, Ш.Э. 1-хлор-3-метокситриптофалопропан-2-ол-3α, 7β-дигидроксикис-лотаихолонатидороитаъсиризиддимикробӣ. /Н.Ю. Самандаров, С.И. Раҷабзода, Ш.Э. Олимова, И.З. Алимов, Ҷ.М. Обидов// Заявка №2201666, на изобретение выдан малый патент № TJ 1371. МПК C07J9/00, зарегистрирован в Государственном реестре изобретений Республики Таджикистан 18 апреля 2023 г. -Душанбе, 2023.

[5-М]. Олимова, Ш.Э. 1-бета-д-рибофураносил-1н-1,2,4-триазол-3-карбоксамид кислотаи холона дорои таъсири зиддивирӯсӣ /Н.Ю. Самандаров, С.С. Исмоилзода, С.М. Абдуллозода, Н.М. Мирзоева, Ш.Э. Олимова, И.З. Алимов, Ҷ.М. Обидов // Заявка №2301881, на изобретение выдан малый патент № TJ 1594. зарегистрирован в Государственном реестре изобретений Республикӣ Таджикистан 29 сентябри 2023 г. -Душанбе, 2025.

[6-М]. Олимова, Ш.Э. Малҳами «Малонол» дорои таъсири зиддисухтагӣ, зиддиилтиҳобӣ ва ҷароҳатсиҳаткунанда /Н.Ю. Самандаров, С.М. Абдуллозода, Ш.Э. Олимова, Б.Х. Махкамова, Р.И. Бегмуродов // Заявка № 2201659, на изобретение выдан малый патент № TJ 1305. зарегистрирован в Государственном реестре изобретений Республикӣ Таджикистан 11 апреля 2022 ш. -Душанбе, 2022.

Маводи конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ

- [7-М]. Олимова, Ш.Э. Влияние $3\alpha,7\alpha$ -дигидрокси- 5β -холановой кислоты + урсослит на изменения содержания желчных кислот у больных с метаболическим синдромом/ Ш.Э. Олимова, Н.Ю. Самандаров, И.З. Алимова // SCIENCE AND WORLD International scientific journal. Науки и инновация 2021 №12 С. 77-79.
- [8- М]. Sh. Olimova Synthesis and study of the structure of 1-beta-d-ribofuranosyl-1h-1,2,4-triazole-3-carboxamide in combination with cholic acid. / N.Yu. Samandarov, I. Alimov, F. Makhamadiev, Sh. Olimova // “Путь науки” №10 (104) 2022 стр 16-19.
- [9-М]. Олимова, Ш.Э. Исследование фармакологической активности хлоргидрометилового эфира-0-бензил тирозин $3\alpha, 7\beta$ - дигидро-ксихолевая кислота”. / Ш.Э. Олимова, Н.Ю. Самандаров, И.В.Щеглова, Б.Ш. Гафурова, И.З.Алимов // “Вестник Науки” № 6(51). стр. 253-259.
- [10-М]. Олимова, Ш.Э. Газохроматографическая оценка сывороточных холановых кислот с целью диагностики стеатоз печени на различной стадии. / Н.Ю.Самандаров., И.З.Алимов., Ф. Мухаммадиев., Ш.Э. Олимова // Мав. Конф. Ҷум. илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ИИТ ДМТ бахшида ба “Солҳои рушди саноат (солҳои 2022-2026)” ва “Бузургдошти Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ” 2022 С. 34-38.
- [11-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез и исследование паратолол тозилхлорида эфиров холановых кислот / Н.Ю.Самандаров., И.З.Алимов., Ф.Мухаммадиев., Ш.Э. Олимова//маводи конференсияи илмӣ-амалии(70-солагии) «Тибби муосир: Анъанаҳо ва иноватсия. ДДТТ ба номи Абуали ибни Сино. 2022 С. 431-432.
- [12-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез и изученный биологический активности пропан-1,2-дионового эфира холевая кислота./ Н.Ю.Самандаров., И.З.Алимов., Ф.Мухаммадиев., Ш.Э. Олимова// Мат. кон. молодых учёных России, Москва-2023 29-31май с. 48-49.
- [13-М]. Олимова, Ш.Э. Фармакологические исследования 1-хлор-3-этилт-

риптофалопропан-2-ола холановых кислот/ Ш.Э.Олимова, Н.М.Мирзоева, Ф.М.Махмадалиев, Н.Ю. Самандарзода // XIX -умин конф. Илмӣ- амалии олимони ҷавон ва донишҷӯён Душанбе 2024 С. 147.

[14-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез и изучение реакции взаимодействия ароматической аминокислоты с холановой кислотой / Ш.Э.Олимова, Н.М.Мирзоева, Ф.М.Махмадалиев, Н.Ю. Самандарзода // XIX -умин конф. Илмӣ- амалии олимони ҷавон ва донишҷӯён Душанбе 2024 С. 265.

[15-М]. Олимова, Ш.Э. Синтез и исследование ароматических-аминокислот с холановыми кислотами /Материалы годичной (72-ой) научно-практической конференции «Новые горизонты в медицинской науке, образовании и практике» с международным участием, посвященной 85-летию ГОУ «ТГМУ им. Абуали ибни Сино»// Ф.М Махмадалиев., Ш.Э.Олимова., А.Ю. Самандаров. Душанбе 2024. С.234.

Феҳристи асосии маводи диссертатсионии мазкур дар ҳаҷми 15-адад қорҳои илмӣ ба таърифи расонида шуда, 3-мақола дар маҷмӯаҳои илмӣ аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тавсия шуда нашр шуда, инчунин 3-нахустпатент Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаъи гардидааст ва 9-тезис ва фишурдаҳо дар нашрияҳои дигари илмӣ ва маводи конференсияҳо ба ҷой расидаанд. Диссертатсияи «Синтез ва модификатсияи кислотаҳои холан бо эфирҳои аминокислотаҳо» қори илмӣ ба анҷомрасида буда, барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои химия аз рӯи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ мувофиқ аст.

Бо назардошти ақидаҳои дар боло зикршуда, маҷлиси умумии озмоишгоҳи «Химияи глицерин»-и ба номи д.и.х., профессор Б. Ҳ. Кимсанов, Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо иштироки олимони пешбари ва Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон диссертатсияи Олимова Шафоат Эргашбоевна дар мавзӯи «Синтез ва модификатсияи кислотаҳои холан бо эфирҳои аминокислотаҳо» қори илмӣ ба анҷом расида меҳисобад, ки дар сатҳи баланди илмию таҳқиқотӣ таълиф шуда,

ба ҳамаи талаботи кори диссертационӣ ҷавобгӯ аст. Дар ин замина, диссертатсияи мазкурро барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ ба ҷимоя тавсия менамояд.

Хулоса дар ҷаласаи васеи шурои олимони Институти илмию таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон қабул карда шудааст.

Дар ҷаласа 25 нафар, аз ҷумла 5 нафар докторони илм, 14 нафар номзади илмҳои химия иштирок доштанд.

Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор»-25 нафар, «зид»-нест, «бетараф»-нест. Протоколи № 06 аз 12 июни соли 2025.

Раисикунанда: доктори илмҳои физика-математика, профессор, роҳбари лоиҳаи илмӣ “Сохтор ва хосиятҳои физикии системаҳои конденсии бо нанокарбонҳо пуркардашуда”-и Институти илмию таҳқиқотии ДМТ

Рашидов Ҷ.

Котиб:

Бобоназарзода Г.Б.

Имзои доктори илмҳои физика-математика, профессор Ҷ. Рашидов ва номзади илмҳои химия, дотсент Г. Бобоназарзода-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳои
Институти илмию таҳқиқотии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Раҳматуллоева З.Х.